

Gökhan Koçer, **Menekşe Renkli Deniz: Türkiye'nin Karadeniz Politikası**, Orion Kitabevi, Ankara 2014

Gül SARIKAYA*

Karadeniz, Soğuk Savaş sonrası dönemde hiç olmadığı kadar dikkat çeken ve uluslararası arenada jeopolitik önemi artan bir coğrafya olmuştur. Egemenliklerini kazanan kıyıdaş devletlerin ulusal çıkarlarını yeniden tespit etmesi ve bu devletlerin Batı dünyasına yüzünü dönmesi, Rusya ile Batı arasında bölgesel bir rekabetin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Romanya ve Bulgaristan'ın NATO ve AB üyeliği ile Batı dünyasına entegre olması, Gürcistan ve Ukrayna'nın yine bu kurumlara üyelik yönünde iradeleri ve politikaları, bunun yanı sıra ABD'nin Geniş Karadeniz Havzası politikasıyla bölgeye yönelimi, Rusya için önemli bir tehdit unsuru oluştururken Türkiye'yi de Karadeniz'in güvenliği ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin korunması bağlamında politikalar geliştirmeye yöneltmiştir.

Karadeniz, Orta Asya ve Hazar havzasında bulunan petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarının Batı'ya taşınmasında önemli bir güzergahtır. Orta Asya ve Hazar havzası enerji kaynakları, kaynak olarak Orta Doğu'ya alternatif olmasa bile enerji güvenliğinde temel bir unsur olan kaynak çeşitliliği bağlamında önem arz etmektedir. Bu kaynakların güvenli yollarla alıcılara ulaşması da temel hususlardan biri olduğundan dolayı Karadeniz'in güvenliği hem enerji tedarikçisi, hem alıcısı hem de transit ülkeler açısından önem kazanmaktadır. Bu artan önem ekseninde Türkiye'nin de hem enerji hem de güvenlik politikaları başta olmakla Karadeniz'e yönelik politikasının geçmişten günümüze irdelenmesi ve gelecek öngörülerini bağlamında akademik çalışmaların yapılması son derece gereklidir.

İncelemesini yaptığımız bu eser de Türkiye'nin Karadeniz politikasına yönelik önemli bir akademik çalışmadır. Eser, "Teşekkür", "Önsöz", "Giriş", "Beş bölüm", "Sonsöz" ve "Kaynakça"dan oluşmaktadır ve toplam 320 sayfadır.

* Giresun Üniversitesi Karadeniz Stratejik Araştırma ve Uygulama Merkezi Öğretim Görevlisi, gul.sarikaya@giresun.edu.tr

Gökhan Koçer çalışmasının Önsöz'ünde (s. 13-20) kitabı yazma amacını belirterek yazım sırasında karşılaştığı zorluklardan bahsetmiştir. Zorlukların başında genel olarak Türkiye'de Karadeniz'e ilginin azlığı ve bu nedenle akademik çalışmaların ve kaynakların azlığı, yine devlet kurumlarının resmi internet sitelerinde Karadeniz'le ilgili resmi verilerin bulunmaması sayılmıştır. Bununla birlikte özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemin "tarih" olmaması nedeniyle arşiv kayıtlarının açılmamasından kaynaklı zorlukların olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin Karadeniz politikasının daha çok enerji ya da ABD veya Rusya'nın Karadeniz'e ilgisi üzerinden ele alındığı ancak terör, askeri güç dengesi, yasadışı göç, çevre sorunları vb. konuların fazla gündeme gelmediği ve resmi verilerin pek olmadığı belirtilirken, Karadeniz çevresindeki ülkelerdeki Türk varlığının da bu bağlamda gündeme gelmediğinden bahsedilmiştir. Çalışmanın zorluklardan bir diğerinin de sınırlanması noktasında olduğu belirtilerek bilinenlerin tekrarı olmamasına gayret edildiği ve eleştirel bir bakış açısıyla Türkiye'nin Karadeniz politikasının irdelendiği vurgulanmıştır.

Yazar, Giriş (s. 21-25) kısmında NATO'nun Afganistan'dan birliklerini çekerken kullandığı Trabzon Havaalanının ve Trabzon Limanı'nın yani Karadeniz sahilinin kullanılmasının seçilme nedeni üzerinde durmuş ve güvenli bir coğrafya olarak görülmesi paralelinde Karadeniz'in sahip olduğu önemi ifade etmiştir.

Çalışmanın Birinci Bölümü "Karadeniz" (s. 27-70) adını taşımaktadır. Bölüm, Karadeniz Neresi? (s.27-29), Karadeniz'in Etimolojisi: Niçin "Kara"? (s.30-43), Karadeniz'i Karadeniz Yapan: Türk Boğazları (s. 43-56), "Deniz" ve Ötesi: Karadeniz'i Adlandırmak (s. 56-61) ve Karadeniz'in "Jeo" Önemi (s. 61-70) şeklinde beş başlık altında incelenmiştir. Bu bölümde yazar Karadeniz'in coğrafi tanımlamasını yapmış, kelimenin etimolojik kökeni üzerinde durmuştur. Bununla birlikte Karadeniz'e neden "kara" denildiği ile ilgili çeşitli kaynaklardaki farklı görüşlerden bahsetmiş ve Karadeniz'in bütün ülkelerin dillerinde "kara (siyah) deniz" anlamında olmasının ilginçliğini belirtmiştir. Örneğin, Rusçada *Çyornoye More*, Bulgarca *Çerno More*, İngilizce *Black Sea* gibi. Bu adlandırmanın hem kıyıdaş hem de kıyıdaş olmayan bütün ülkeler nezdinde kabul edilmesinin, Karadeniz'i adlandırmadan dolayı kriz yaşanan bir coğrafya olmaktan uzak tuttuğunu vurgulamıştır. Buna karşılık coğrafyanın siyasal adlandırmasında tartışmaların olduğunu, özellikle enerji nakil hatlarının artan önemiyle "havza" söyleminin daha geniş bir coğrafyayı ifade etmesiyle jeopolitik algıda da bir değişime neden olduğunu belirtmiştir. Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan tek su yolu olarak stratejik bir öneme sahip Türk Boğazları'ndan da bahseden yazar, Karadeniz'i Karadeniz yapanın Türk Boğazları olduğunu ve geçmişten günümüze farklı uluslararası konjonktürlere rağmen önemini koruduğunu vurgulayarak bu konuda 2008 Rusya-Gürcistan savaşını örnek göstermiş ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin de Karadeniz'in güvenliğini sağlamadaki rolünü belirtmiştir. Bu bölümün sonunda yazar, Karadeniz'in çağdaş jeopolitik teorilerdeki ye-

rini de analiz ederek özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz'in artan öneminin nedenleri üzerinde durmuştur.

Çalışmanın İkinci Bölümü "Türkiye'den Karadeniz'e Bakış" (s. 71-124) adını taşımaktadır. Bölüm, Türkiye'de Karadeniz Algısı (s. 75-84) ve Türkiye'nin Karadeniz'e İlgisi (s.84-124) şeklinde iki başlık altında incelenmiştir. Bu bölüme yazar, Türkiye'de Karadeniz algısının birkaç şehri özellikle de Trabzon'u kapsadığı, çoğu kimsenin aklına Karadeniz denildiğinde Artvin'in, Bartın'ın, Kırklareli'nin hatta İstanbul'un gelmediği, Karadenizlilerin Lazlarla eş sayıldığı dolayısıyla da egemen algıdaki "Karadeniz" doğru düzgün tanınmamışken, uluslararası sistem odaklı bir Karadeniz'in tanınmasının pek mümkün olmadığını ve anlama adına da yeterince çaba gösterilmediğini belirterek başlamıştır. Karadeniz'e kıyısı en uzun kıyıdaş ülke olarak Türkiye'nin Karadeniz'e ilgisinin tarihine, nüfusuna, dış politikasına, uluslar arası politikadaki konumuna göre olması gereken düzeyin çok altında olduğunu belirterek, çeşitli yazarların bu ilgisizliği anlatan sözlerinden ve yazılarından alıntılar yapmıştır. YÖK verilerine göre Karadeniz'le ilgili yapılan lisansüstü çalışmaların azlığına da vurgu yaparak, Soğuk Savaş sonrasında ilk yıllarında askeri-stratejik deniz güvenliği açısından ele alan Türk Silahlı Kuvvetleri personeli subaylar tarafından bir takım çalışmalar yapıldığını ancak konunun bu bağlamıyla sivil akademik çalışma yapanlar tarafından irdelenmediğini belirtmiştir. Türkiye'deki stratejik araştırma merkezleri ve düşünce kuruluşlarının da en az ilgi gösterdiği alanlardan birinin Karadeniz olmasını, Karadeniz temalı süreli yayınların da oldukça az miktarda oluşunu eleştirmiştir. Yine Dışişleri Bakanlığı nezdinde de Karadeniz'in gerekli ilgiyi görmemesini hatta Türk Silahlı Kuvvetlerinin Karadeniz teşkilatlanmasının bile büyük çaplı olmamasını eleştirmektedir. Bununla birlikte Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın Karadeniz'deki varlığı ile ilgili bilgiler vermiştir. Yazar, Karadeniz'in Osmanlı Devleti'nden Kurtuluş Savaşı'na, cumhuriyetin kuruluşundan İkinci Dünya savaşı'na kadar Türkiye'nin deniz politikasında önemli bir yer tuttuğunu belirtmiştir. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne karşı ABD liderliğinde NATO stratejisi çerçevesinde, Türk Deniz Kuvvetleri özellikle Türk Boğazlarının savunulmasına yönelik deniz stratejisine yönlendirilmiştir. Ancak NATO üyeliğine karşın Türkiye Karadeniz'de Sovyetler Birliği'ni rahatsız edecek girişimlerde bulunmadığı gibi Karadeniz'i de Sovyetlerin kontrolüne bırakmamıştır. Yazar da Türkiye'nin her şeye rağmen Karadeniz'de NATO ile Sovyetler Birliği arasında bir denge oluşturmaya ve bu dengeyi korumaya özen gösterdiğine vurgu yapmıştır. Karadeniz'de deniz yetki alanlarının paylaşımı konusunda da Türkiye'nin büyük bir diplomatik başarı göstererek sorunsuz bir şekilde bunu başardığını belirtmiştir.

2000'ler itibariyle AB ve ABD'nin bölgeyle daha fazla ilgilenmeye başlaması sonucu Türkiye'nin, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan ülkelerin burada etkin olmalarını istememe düzleminde Rusya ile müttefik konumuna geldiğini, Türkiye'nin öncülüğünde özellikle kıyıdaş ülkeleri kapsayan çeşitli iş-

birliği mekanizmalarının hayata geçirildiğini belirtmiştir. Yazar, resmi ve siyasal düzlemde Karadeniz'in Türkiye için ne ifade ettiğini anlatmak için KEİÖ'nün kurulmasından sonra 1993'den itibaren Hükümet programlarını Karadeniz odaklı incelemiş ve bu programlardan alıntılar yapmıştır.

Çalışmanın Üçüncü Bölümü "Karadeniz'de Güvenlik Olgusu ve Algısı" (s. 125-145) adını taşımaktadır. Bölüm, Yeni Güvenlik (s. 126-129) ve Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz (s.129-145) şeklinde iki başlık altında incelenmiştir. Bu bölümde yazar, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası ilişkilerde meydana gelen köklü değişimden en fazla etkilenen kavramlardan birinin güvenlik olduğunu, yeni tehdit unsurlarının ortaya çıktığını ve bunun sonucunda da güvenlik kavramının çok kapsamlı ve çok boyutlu bir duruma geldiğini belirtmiştir. Güvenlik algılamasındaki değişimin ulusal ve uluslararası güvenlik politikalarında da değişime yol açtığı, Karadeniz'in de yaşanan değişimden etkilendiği ancak Karadeniz'de deniz güvenlik ortamında "tehditler" değil, tehdide dönüşebilecek "riskler" in var olduğunu kaydetmiştir. Karadeniz'in, özellikle deniz güvenliği konusunda örnek bir deniz olduğunu, dünyayı hiçbir denizinde yalnızca kıyıdaş ülkelerin deniz kuvvetlerinin oluşturduğu bir "deniz görev kuvveti"nin olmadığını belirterek BLACKSEAFOR'un öneminden bahsetmiştir. Karadeniz'in güvenliği ile ilgili verilen çeşitli örneklerden dikkat çekici olan bir tanesi özellikle Doğu Karadeniz'e yönelik Arap turist akınıdır. Öte yandan uluslararası güvenlik sorunları arasında yeni yer almaya başlayan küresel ısınmanın da Karadeniz'de henüz yeterince farkına varılmayan ancak ilerleyen süreçte çatışma riskini dahi barındıran önemli bir olgu olduğu ve ivedilikle üzerinde çalışılması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Fazla düşünülüp irdelenmeyen boyutlarıyla Karadeniz güvenliğini ele alan yazar, farklı bir bakış açısı ile araştırılması gereken yeni söylemleri ortaya koymuştur.

Çalışmanın Dördüncü Bölümü "Güvenlik Bağlamında Türkiye ve Karadeniz" (s.147-227) adını taşımaktadır. Bölüm, Ulusal Boyut: Karadeniz'de Terör ve Türkiye'nin Güvenliği (s. 150-173), "Darbe" Suçlamaları: Karadeniz'i Savunmanın Bedeli mi? (s.173-212), Karadeniz'e Küresel İlgi (s.212-220) ve Karadeniz'de Truva Atı mı Var? (s.220-227) şeklinde dört başlık altında incelenmiştir. Bu bölüme Soğuk Savaş sonrasında değişen güvenlik algılamaları ve Türkiye'nin değişen güvenlik sorunlarından bahsederek başlayan yazar, Karadeniz'in terör riski açısından değerlendirmesini yapmış ve PKK terör örgütünün Karadeniz'e yönelik eylemleri ile ilgili pek çok örnek vermiştir. PKK'nın Karadeniz'e yerleşme çabasının Türkiye gündeminde ve akademik alanda fazla dikkat çekmediğini, sadece birkaç medya mensubunun bu konuyu ele aldığını belirtmiş ve sözkonusu yazarlardan alıntılar yaparak tehdidin önemini vurgulamıştır.

Bu bölümün en dikkat çekici başlıklarından biri TSK'ya yönelik "darbe" suçlamalarının özellikle de Deniz Kuvvetlerine karşı yapılan operasyonların Karadeniz'le ilgili olduğunu ortaya koymaya çalışan kısımdır. Ergenekon, Balyoz vs. gibi adlandırmalarla açılan davalarda çoğunluğunu Türk Silahlı

Kuvvetleri personelinin oluşturduğu çok sayıda kişinin tutuklanmış ve cezaevindeki askerler çeşitli gazetelerde, dergilerde yazılar yazmış ve kitaplar yayınlamışlardır. Yazar'ın dikkat çektiği husus, bu yazılardaki ortak noktanın "Karadeniz" oluşu ve özellikle denizci askerlerin iddialarına göre başlarına gelen bu olayların nedenlerinden birinin Karadeniz'deki TSK varlığının güçlü oluşuna karşı emperyalist güçler tarafından hedef alındıklarıdır. ABD'nin Karadeniz'e girme ve yerleşme konusunda ciddi bir tutumu olduğu buna karşılık Türkiye'nin sürekli olarak Karadeniz güvenliğinin kıyıdaş ülkelerin işbirliği ve bu meyanda tesis edilen örgütlerle sağlanacağı ve dışarıdan bölgeye karışılmasının, NATO'nun devreye girmesinin bölgedeki sorunları artıracığına dair yaklaşımı ve politikası ABD'yi rahatsız etmektedir. Yine bu askerlerin yazılarından alıntılarla konuyu açıklayan yazar, askerlerin Türkiye'nin Karadeniz'deki gücünün ve ABD'nin donanmasıyla giremediği ve "kara delik" olarak adlandırdığı tek deniz olan Karadeniz'deki etkili varlığının, Türk Deniz Kuvvetlerine yapılan "darbe" suçlamalarıyla zayıflatılması ve bir bedel ödetilmeye çalışıldığı iddialarına genişçe yer vermiştir. Türk Deniz Kuvvetlerinin son 15-20 yıl içerisinde büyük gelişme gösterdiği ve Karadeniz'deki en güçlü deniz kuvveti olduğu ve özellikle milli gemi yapımı projesinin geliştirilmiş olması hususu da Rusya ve Batı dünyasından çeşitli kaynaklar gösterilerek vurgulanmıştır.

NATO'nun Afganistan'dan güçlerini çekerken, Trabzon Havaalanını ve Trabzon Limanı'nı lojistik aktarma noktası olarak kullanması, Karadeniz'de varlık gösterme çabalarının bir örneği olarak çeşitli açıklamalardan, yazılardan alıntılar yapılarak detaylı bir şekilde incelenmiştir. NATO üyesi olan Romanya ve Bulgaristan üzerinden ABD'nin Karadeniz'de sürekli varlık göstermeye çalışması ve bu paralelde Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde değişiklik yapılması talepleri olduğunu, ABD'nin Romanya'yı stratejik ortak olarak kabul edip Karadeniz'de varlığını artırdığını ve bu gelişmeler karşısında da Türkiye ve Rusya'nın rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir.

Çalışmanın Beşinci Bölümü "Karadeniz'in Güvenliği: Türkiye'nin İnisiyatifleri" (s. 229-270) adını taşımaktadır. Bölüm, KEİÖ (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü) (s.231-246), BLACKSEAFOR (Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu) (s. 247-261), KUH (Karadeniz Uyum Harekâtı) (s.261-269) ve BSCF (Karadeniz Sınır Birlikleri ve Sahil Güvenlik Komutanlıkları İşbirliği Forumu) (s.269-270) şeklinde dört başlık altında incelenmiştir. Bu bölümde yazar, Karadeniz bölgesinin göreceli güvenli olmasında, uluslararası örgütlerin bölgeye ilişkin politikaları, bölgesel örgütlenmeler, bölgesel girişimler ve bu girişimler sayesinde kıyıdaş ülkeler arasında gerçekleştirilen işbirliklerinin etkili olduğunu belirtmiştir. Karadeniz'in belli başlı uluslararası örgütlerin ilgi alanında olduğunu, özellikle NATO ve AB için bu bölgenin önemini giderek arttığını, kıyıdaş ülkelere bazılarının sayesinde Karadeniz'in de bu örgütlerin birer parçası olduğunu belirtmiştir. Yazar, Karadeniz güvenliği konusunda Türkiye'nin inisiyatif geliştirdiği ve öncülük ettiği işbirliği oluşumlarından, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ), Karadeniz

Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR), Karadeniz Uyum Harekatı (KUH) ve Karadeniz Sınır Birlikleri ve Sahil Güvenlik Komutanlıkları İşbirliği Forumu (BSCF)'nin kuruluşu, işleyişi, faaliyetleri ve etkileri ile ilgili detaylı bilgiler vermiştir.

Eser biçim olarak sade bir dille ve akıcı bir üslupla yazılmış, içerisine güncel anekdotlar, köşe yazılarından farklı yazarlardan alıntılar da eklenerek okuyucuyu sıkmayan, salt akademik bilgi verme kaygısı taşımayan ve Türkiye'nin Karadeniz politikasını her yönüyle ele almaya çalışan, Karadeniz odaklı yapılmış önemli bir eser olarak yerini almıştır.